

УДК 349.4

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.2.5>

## СУЧАСНИЙ СТАН ТА НАПРЯМИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ МОНІТОРИНГУ ЗЕМЕЛЬ І ҐРУНТІВ В УКРАЇНІ

**Шарапова С.В.,**

*кандидат юридичних наук, доцент,  
доцент кафедри земельного та аграрного права,  
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого  
ORCID: 0000-0001-6731-7772*

**Кашкіна В.А.,**

*студентка II курсу факультету прокуратури,  
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

### **Шарапова С.В., Кашкіна В.А. Сучасний стан та напрями розвитку системи моніторингу земель і ґрунтів в Україні.**

У статті розглядаються ключові аспекти функціонування та перспективи розвитку системи моніторингу земель і ґрунтів в Україні. Проаналізовано нормативно-правову базу, яка регламентує здійснення моніторингу земель та моніторингу ґрунтів. Підкреслено, що моніторинг земель виступає важливою управлінською функцією в процесі охорони, раціонального використання та відновлення земель, і має надзвичайне важливе значення для сфери управління землекористуванням. Акцентовано увагу, що інформація про якісний стан земель є ключовим елементом у системі управління земельними ресурсами. Така інформація дозволяє своєчасно виявляти негативні зміни, зокрема деградацію ґрунтів, забруднення, ерозійні процеси, зниження родючості та інші фактори, що впливають на екологічну та господарську цінність земель. У статті окреслено основні завдання моніторингу земель і представлено його ключові компоненти.

Підкреслено, що у зв'язку з новими екологічними, економічними та соціальними викликами, а також потребами воєнного часу, постала нагальна необхідність оновлення підходів до збору, обробки та використання інформації про якісний стан земель і ґрунтів.

Проаналізовані основні положення Постанови Кабінету Міністрів України від 23 липня 2024 року № 848 «Про затвердження Порядку проведення моніторингу земель і ґрунтів». Акцентовано увагу, що дана Постанова є важливим кроком у напрямку вдосконалення системи моніторингу земель і ґрунтів в Україні, оскільки впроваджує комплексний підхід до оцінювання якісного стану земельних ресурсів, забезпечує своєчасне виявлення негативних змін їх якості та дозволяє оперативно реагувати на виявлені загрози.

Зроблено наголос на важливості та необхідності інтероперабельності та інтеграції державних електронних інформаційних ресурсів. Зазначається, що інтеграція дозволяє об'єднувати дані з різних джерел, зокрема, з державного земельного кадастру та інших інформаційних ресурсів, що дозволяє оновлювати інформацію про зміни в землекористуванні та підвищувати ефективність управління земельними ресурсами. Інтероперабельність у сфері земельних ресурсів означає здатність різних інформаційних систем взаємодіяти між собою, обмінюватися геопросторовими даними, аналітикою та результатами кадастру та моніторингу без втрати змісту або потреби у ручному втручанні.

**Ключові слова:** моніторинг земель, моніторинг ґрунтів, інтеграція, інтероперабельність, інформаційна система, державний земельний кадастр, функції управління, охорона земель.

### **Sharapova S.V., Kashkina V.A. Current state and directions of development of the land and soil monitoring system in Ukraine.**

The article discusses key aspects of the functioning and prospects for the development of the land and soil monitoring system in Ukraine. The author analyzes the legal framework that regulates land and soil monitoring. It is emphasized that land monitoring is an important management function in the process of land protection, rational use and restoration, and is of utmost importance for land use management. The author emphasizes that information on the qualitative state of land is a key element in the land management system. Such information allows timely detection of negative changes, in particular, soil degradation, pollution, erosion processes, fertility decline and other factors affecting the ecological and economic value of land. The article outlines the main tasks of land monitoring and presents its key components.

It is emphasized that due to new environmental, economic and social challenges, as well as the needs of wartime, there is an urgent need to update approaches to the collection, processing and use of information on the quality of land and soil.

The author analyzes the main provisions of the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 848 «On Approval of the Procedure for Monitoring of Land and Soils» dated July 23, 2024. It is emphasized that this Resolution is an important step towards improving the land and soil monitoring system in Ukraine, as it introduces a comprehensive approach to assessing the quality of land resources, ensures timely detection of negative changes in their quality and allows for a prompt response to identified threats.

The author emphasizes the importance and necessity of interoperability and integration of state electronic information resources. It is noted that integration allows combining data from different sources, in particular, from the State Land Cadastre and other information resources, which allows updating information on changes in land use and increasing the efficiency of land management. Interoperability in the field of land resources means the ability of different information systems to interact with each other, exchange geospatial data, analytics and cadastral and monitoring results without loss of content or the need for manual intervention.

**Key words:** land monitoring, soil monitoring, integration, interoperability, information system, state land cadastre, management functions, land protection.

**Постановка проблеми.** У процесі ведення господарської діяльності та забезпечення власних потреб людство здійснює значний антропогенний вплив на земельні ресурси, що призводить до змін їхнього якісного стану. Зазначені зміни мають опосередкований і прямий вплив не лише на екологічну рівновагу довкілля, але й на стан здоров'я населення та загальні умови життєдіяльності. Тому наявність достовірної інформації про стан земельних ресурсів має особливе значення. Вона є основою для об'єктивної оцінки екологічної ситуації та розроблення ефективних заходів щодо охорони й раціонального використання земель.

Так, однією з проблем, на розв'язання якої спрямована Концепція Державної цільової екологічної програми моніторингу довкілля, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 7 липня 2023 р. № 610-р, є питання щодо недостатньої уваги охороні земельних ресурсів, їх нераціональному використанню та деградації, що призводить до знищення ландшафтів, обміління та зникнення малих річок [1].

На сьогодні моніторинг земель не втрачає актуальності у зв'язку з інтенсивним використанням земельних ресурсів, погіршенням стану ґрунтів, зростанням техногенного навантаження та з веденням воєнних дій на території України. Крім цього, зниження якості земель негативно позначається на продовольчій безпеці, екологічній рівновазі та соціально-економічному розвитку держави.

**Стан опрацювання проблематики.** Правові аспекти моніторингу земель та ґрунтів розглядалися в роботах представників земельно-правової науки, таких як: І.І. Каракаша, Т.О. Коваленко, П.Ф. Кулинич, Т.В. Лісової та ін.

**Метою статті** є дослідження особливостей функціонування інформаційної системи моніторингу земель і ґрунтів у зв'язку з реформуванням державної системи моніторингу довкілля та інформаційного забезпечення управління у сфері навколишнього природного середовища.

**Виклад основного матеріалу.** Інформація про якісний стан земель є ключовим елементом у системі управління земельними ресурсами. Вона дозволяє своєчасно виявляти негативні зміни, зокрема деградацію ґрунтів, забруднення, ерозійні процеси, зниження родючості та інші фактори, що впливають на екологічну та господарську цінність земель.

Наявність достовірних даних забезпечує обґрунтоване прийняття рішень у сфері землекористування, планування земельної політики, впровадження заходів з охорони ґрунтів і відновлення деградованих територій. Крім того, така інформація є основою для оцінки екологічних ризиків, здійснення державного контролю та виконання міжнародних зобов'язань у сфері охорони довкілля.

Важливим інструментом для отримання відповідної інформації про стан земельних ресурсів є моніторинг земель.

Моніторинг земель як функція управління в галузі охорони, використання та відновлення земель має надзвичайне важливе значення для сфери управління землекористуванням, оскільки саме в зазначеній сфері реалізуються державні організаційно-правові функції.

Основними завданнями моніторингу земель є прогноз еколого-економічних наслідків деградації земельних ділянок з метою запобігання або усунення дії негативних процесів (ст. 192 Земельного кодексу України).

Об'єктом моніторингу є всі землі незалежно від форми власності на них. Складається моніторинг земель із систематичних спостережень за станом земель, до яких входять: агрохімічна паспорти-

зація земельних ділянок, зйомка, обстеження і вишукування. Крім того, до складу моніторингу земель відноситься й проведення оцінки: (а) процесів, пов'язаних із змінами родючості ґрунтів (розвиток водної і вітрової ерозії, втрата гумусу, погіршення структури ґрунту, заболочення і засолення), заростання сільськогосподарських угідь, забруднення земель пестицидами, важкими металами, радіонуклідами та іншими токсичними речовинами; (б) стану берегових ліній річок, морів, озер, заток, водосховищ, лиманів, гідротехнічних споруд; (в) процесів, пов'язаних з утворенням ярів, зсувів, сільовими потоками, землетрусами, карстовими, кріогенними та іншими явищами; (г) стану земель населених пунктів, територій, зайнятих нафтогазодобувними об'єктами, очисними спорудами, гноєсховищами, складами пально-мастильних матеріалів, добрив, стоянками автотранспорту, захороненням токсичних промислових відходів і радіоактивних матеріалів, а також іншими промисловими об'єктами [2].

Моніторинг земель реалізує три основні функції, притаманні будь-якому моніторингу, а саме: спостереження, оцінка, прогноз. Спостереження полягає у зборі інформації про джерела природних та антропогенних впливів на об'єкт, про реакцію навколишнього природного середовища на дію цих джерел, а також про стан здоров'я та життєдіяльності населення. Оцінка передбачає визначення можливої шкоди від природних та антропогенних впливів на об'єкт, визначення можливих резервів для подолання наслідків негативних процесів та впливів, а також визначення оптимальних способів людської діяльності як з економічної, так і з екологічної позиції. Прогноз передбачає виявлення оптимальних способів усунення причин та умов можливих негативних змін у стані земель [3, с. 7].

Об'єктом моніторингу ґрунтів, на відміну від моніторингу земель, є землі сільськогосподарського призначення - рілля, багаторічні насадження, сіножаті, пасовища та перелоги. До основної мети моніторингу ґрунтів відноситься своєчасне виявлення змін стану ґрунтів, їх оцінки, відвернення наслідків негативних процесів, розроблення науково обґрунтованих систем землеробства і агротехнологій. Спостереження за станом ґрунтів на землях сільськогосподарського призначення здійснюється відповідно до Положення про моніторинг ґрунтів на землях сільськогосподарського призначення, затвердженого наказом Міністерства аграрної політики України від 26 лютого 2004 року № 51 [4].

Необхідно зазначити, що у зв'язку з новими екологічними, економічними та соціальними викликами, а також потребами воєнного часу, постала нагальна необхідність оновлення підходів до збору, обробки та використання інформації про стан земель і ґрунтів.

Так, на сьогодні спостерігається реформування та трансформація не тільки системи моніторингу земель, а й системи моніторингу довкілля.

Початком реформування державної системи спостереження за станом навколишнього природного середовища стало прийняття 20 березня 2023 року № 2973-IX Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної системи моніторингу довкілля, інформації про стан довкілля (екологічної інформації) та інформаційного забезпечення управління у сфері довкілля» (набуття чинності відбудеться пізніше) [5], що є вагомим та визначальним кроком щодо створення ефективної, прозорої та відкритої системи моніторингу довкілля.

В межах удосконалення правового регулювання функціонування державної системи моніторингу довкілля, відповідні зміни були внесені до ряду чинних законодавчих актів України. Зокрема, зазнала змін частина п'ята статті 191 Земельного кодексу України, яка викладена у новій редакції, що набирає чинності у встановленому законодавством порядку.

У новій редакції зазначеної норми передбачено, що здійснення моніторингу земель і ґрунтів є компетенцією низки уповноважених суб'єктів. Зокрема, така діяльність покладається на центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища. Крім того, участь у здійсненні моніторингу земель і ґрунтів беруть інші суб'єкти, уповноважені на це відповідно до чинного законодавства.

Вся діяльність, пов'язана з організацією та проведенням моніторингу земель і ґрунтів, має здійснюватися відповідно до порядку, визначеного Кабінетом Міністрів України, з урахуванням вимог екологічного законодавства, принципів сталого використання природних ресурсів, а також необхідності забезпечення систематичного збору, аналізу, збереження та використання достовірної інформації про стан земельного фонду та родючість ґрунтів.

У зв'язку з цим, окремої уваги заслуговує Постанова Кабінету Міністрів України від 23 липня 2024 року № 848 «Про затвердження Порядку проведення моніторингу земель і ґрунтів» [6]. Прийняття зазначеної Постанови стало ключовим етапом реформи державної системи спостереження, адже вперше закладено єдиний підхід до моніторингу як земель, так і ґрунтів, із чітко визначеними процедурами, відповідними органами та механізмами взаємодії.

Згідно «Порядку проведення моніторингу земель і ґрунтів» [6] моніторинг земель і ґрунтів визначається як система спостереження за станом земель і ґрунтів з метою своєчасного виявлення змін, їх оцінки, відвернення та ліквідації наслідків негативних процесів (п. 2); об'єктом моніторингу є всі землі незалежно від форми власності і ґрунти (п. 3); моніторинг земель і ґрунтів здійснюється шляхом систематичних спостережень, спрямованих на оцінку стану земель і ґрунтів, та порівняння одержаних показників (п. 3); інформаційне забезпечення проведення моніторингу земель і ґрунтів складається з даних, необхідних для об'єктивної оцінки ситуації, її моделювання та прогнозування, і актуалізації даних моніторингу ґрунтів на землях сільськогосподарського призначення шляхом проведення векторизації меж полів із внесенням атрибутивної інформації про показники агрохімічної паспортизації земель (п. 9).

Не менш важливим положенням відповідно до «Порядку проведення моніторингу земель і ґрунтів» затв. Постановою КМУ від 23 липня 2024 року № 848 є те, що автоматизована інформаційна система моніторингу земель і ґрунтів взаємодіє з іншими державними електронними інформаційними ресурсами. Електронна інформаційна взаємодія автоматизованої інформаційної системи моніторингу земель і ґрунтів з іншими електронними інформаційними ресурсами здійснюється за принципом інтероперабельності (п. 15).

Приміром, у грудні 2024 року Держгеокадастр, за принципом інтероперабельності, здійснив заходи щодо забезпечення електронної інформаційної взаємодії Державного земельного кадастру з іншими інформаційними системами з використанням системи електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів «Трембіта». Інструменти інтероперабельності Державного земельного кадастру розроблено за підтримки Європейського Союзу в рамках проєкту DT4UA, що впроваджує Академія електронного управління. Так, за допомогою системи «Трембіта» будуть доступні наступні сервіси: отримання інформації про земельну ділянку по кадастровому номеру; отримання значення нормативної грошової оцінки на земельну ділянку; отримання адреси земельної ділянки; отримання координат земельної ділянки по кадастровому номеру; тощо [7].

Отже, інтероперабельність у сфері земельних ресурсів означає здатність різних інформаційних систем взаємодіяти між собою, обмінюватися геопросторовими даними, аналітикою та результатами кадастру та моніторингу без втрати змісту або потреби у ручному втручанні.

Окремим самостійним поняттям в галузі електронних інформаційних ресурсів є інтеграція, яка розглядається як процес поєднання різних інформаційних систем або їх модулів у єдину платформу, яка дозволяє централізовано керувати даними, забезпечувати прозорість, зручність доступу та уніфіковану аналітику [8].

Інтеграція державних електронних інформаційних ресурсів є ключовою передумовою для ефективного управління земельними ресурсами, зокрема у сфері моніторингу земель і ґрунтів. Така інтеграція допускає поєднання даних про землекористування з інформацією, що міститься, приміром, в державному земельному кадастрі. В свою чергу, інтеграція кадастрових даних з іншими системами дозволяє, наприклад, оновлювати інформацію про зміни в землекористуванні, урахувати нові забудови або зміни в сільськогосподарському виробництві, що дозволяє забезпечити комплексний аналіз даних та ефективніше прийняття рішень завдяки швидкому доступу до точних і актуальних даних про стан земель.

Таким чином, інтероперабельність є передумовою для ефективної інтеграції електронних інформаційних ресурсів. Без інтероперабельності інформаційні системи не можуть бути повноцінно об'єднані або ефективно взаємодіяти. Для ефективного функціонування національної системи моніторингу земель і ґрунтів важливо забезпечити інтероперабельність між ключовими реєстрами, такими як: державний земельний кадастр, екологічний моніторинг, а також поступово рухатися до їх інтеграції в єдину цифрову екосистему управління земельними ресурсами.

**Висновки.** Постанова Кабінету Міністрів України від 23 липня 2024 року № 848 «Про затвердження Порядку проведення моніторингу земель і ґрунтів» є важливим кроком у напрямку удосконалення системи моніторингу земель і ґрунтів в Україні. Вона забезпечує комплексний підхід до оцінки стану земельних ресурсів, сприяє своєчасному виявленню негативних змін та ефективному реагуванню на них. Впровадження автоматизованої інформаційної системи моніторингу земель і ґрунтів сприятиме підвищенню прозорості та доступності інформації, що є важливим для прийняття обґрунтованих управлінських рішень у сфері земельних відносин.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про схвалення Концепції Державної цільової екологічної програми моніторингу довкілля: розпорядження Кабінету Міністрів України від 7 липня 2023 р. № 610-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/610-2023-%D1%80#Text>.

2. Положення про моніторинг земель: Постанова Кабінету Міністрів України від 20 серпня 1993 р. № 661 (в редакції Постанови Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р. № 760). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-93-%D0%BF#Text>.
3. Третяк А.М., Третяк В.М., Прядка Т.М., Капінос Н.О., Лобунько Ю.В. Земельний моніторинг в Україні: поняття та методологія формування. *Агросвіт*. 2022. № 1. С. 3–12.
4. Положення про моніторинг ґрунтів на землях сільськогосподарського призначення: Наказ Міністерства аграрної політики України від 26.02.2004 р. № 51. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0383-04#Text>.
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної системи моніторингу довкілля, інформації про стан довкілля (екологічної інформації) та інформаційного забезпечення управління у сфері довкілля: Закон України від 20 березня 2023 року № 2973-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2973-20#Text>.
6. Про затвердження Порядку проведення моніторингу земель і ґрунтів: Постанова Кабінету Міністрів України від 23 липня 2024 року № 848. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-2024-%D0%BF#Text>.
7. Держгеокадастр забезпечив інтероперабельність Державного земельного кадастру з іншими інформаційними системами з використанням системи «Трембіта»: веб-сайт. URL: <https://land.gov.ua/derzhgeokadastr-zabezpechuv-interoperabelnist-derzhavnogo-zemelnogo-kadastru-z-inshymy-informacijnyamy-systemamy-z-vykorystannjam-systemy-trembita>.
8. Інтеграція. В.М. Трегобчук, С.В. Мочерний, С.П. Павлюк, В.В. Копійка, Л.Г. Мельник / Енциклопедія Сучасної України / редкол.: І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2011. URL: <https://esu.com.ua/article-12384>.